

Om den ny udgave af Danmarks middelalderlige annaler

Af Karsten Christensen

At Danmarks middelalderlige annaler udgivet ved Erik Kroman af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. København 1980. XVI + 359 s., 135 kr. hft., 150 kr. indb. ekskl. moms er en helt central udgivelse, kan ingen, der har beskæftiget sig med dansk middelalderhistorie være i tvivl om. Vore middelalderlige annaler eller årbøger (betegnelserne anvendes vistnok almindeligvis i flæng) er af stor vigtighed for især den politiske historie og kirkehistorien, men også på en række andre felter ville vor viden være betydelig mindre uden disse tekster, der jo tilmed er vidnesbyrd om en historisk-litterær genres udfoldelse her i landet. Kildeskriftselskabet fortjener derfor betydelig anerkendelse for atter at have gjort disse tekster tilgængelige på bogmarkedet. Anerkendelsen må i særlig grad gælde beslutningen om at lade teksterne nyudgive fremfor fotografisk at genoptrykke Ellen Jørgensens *Annales danici medii ævi* fra 1920, som Selskabet også stod for. Selvom denne udgave har været noget af en institution i dansk historieforskning, kan det ikke skjules, at den nu på en lang række punkter tydeligt bærer præg af sin alder og må betragtes som forskningsmæssigt forældet med brister, som bl.a. Erik Arup venligt påviste allerede ved udgivelsen. (Anmeldelsen i Hist. Tidsskr. 9. rk. II, 1924, s. 362–80).

Det er naturligvis helt rigtigt at benytte lejligheden til at aftrykke vore få dansksprogede middelalderlige årbøger sammen med de latinske, især da det ved nyere undersøgelser har vist sig, at de danske tekster af Rydårbogen og Årbogen 1074–1255 er af central betydning for forståelsen af også de latinske annalers tilblivelse og indbyrdes forhold. Udgaven er altså tillige for disse teksters vedkommende en erstatning for M. Lorenzens *Gam-*

meldanske Krøniker, 1887–1913 og Ellen Jørgensens *Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet*, 1930.

Dr. Erik Kroman har stået for det store og utvivlsomt møjsommelige udgivelsesarbejde. Dennes omfattende erfaringer som udgiver, palæografiske ekspertise og tidligere beskæftigelse med de vanskelige annaltekster skulle forlods være garanti for et tilfredsstillende resultat.

Det skal med det samme slås fast, at den ny udgave hvad angår antallet af tekster (bortset fra de dansksprogede) og hermed i bedømmelsen af, hvad der hører til vore middelalderlige annaler er identisk med Ellen Jørgensens udgave. Der er i de forløbne år heller ikke gjort håndskriftfund, der forrykker tekstgrundlaget. Redaktionsmæssigt er der derimod sket en del ændringer, der i det væsentlige må betegnes som fremskridt. Indledningerne til de enkelte tekster står nu umiddelbart foran disse, og man får i særskilte afsnit korte og præcise oplysninger om tekstgrundlaget, tidligere udgaver og oversættelser samt henvisning til den vigtigste litteratur. Teksten er forsynet med linietæller, der giver et rationelt henvisningssystem til variantapparatet for foden af siden og mulighed for at henvise præcist til udgavens tekst. Det i forhold til *Annales danici* mindre og mere håndterlige format har medført, at Ellen Jørgensens parallelopstilling af de vigtigste tekster har måttet opgives. Det vil nogen sikkert beklage. Udeladelsen af hendes differentierede sats til markering af de enkelte tekststykkers originalitetsgrad må nærmest hilses med glæde. Dertil var systemet for inkonsekvent, og det ville have været halsløs gerning at søge det udbedret. Det får være, at Ellen Jørgensens tillæg med annalistiske noter i Peder Olsens

Collectanea er udeladt. Benyttede med svage øjne vil antagelig føle sig noget generet af variantapparatets meget lille skriftgrad. Ellers fremtræder den ny udgave som et eksempel på gedigent boghåndværk, tilrettelagt med fornødent hensyn til økonomien, (som både Carlsbergfonden og Statens humanistiske forskningsråd har hjulpet med.

Hvad udgavens egentlige indhold, teksterne, angår, kan man konstatere, at udgiverens fornyede læsning af håndskrifterne har medført et ikke ringe antal forbedringer og sine steder en udvidelse af variantapparatet, samtidig med, at der ligger en særlig betryggelse i at kunne konstatere, at Ellen Jørgensen faktisk i det store og hele har læst sine tekster godt. Det skal særlig bemærkes, at den ny udgave giver en del læsemåder fra Vedels vanskelige excerpter af den tidligere Slesvigske årbog, der nu er omdøbt til Sorøårbogen til 1268. Hvad Ellen Jørgensen måtte betragte som ulæseligt er nu delvis deciffereret, selvom det af og til er lidt vanskeligt at se, hvor læsningen ophører og udgiverens sikkert rimelige emending (tekstrettelse) begynder. De skarpe parenteser, der skulle angive udgiverens (evt. med tidligere udgivere samstemmende) forbedringer mod håndskrifterne, er ikke sat med fuld konsekvens. Der skal i øvrigt ikke her gives en speciel gennemgang af valg af foretrukne læsemåder, påpegnings og detaljer af inkonsekvenser eller forslag til konkrete tekstforbedringer. Generelt skal det blot fastslås, at vi har fået endnu bedre tekster til vor rådighed, navnlig hvis man omhyggeligt anvender variantapparatet efter dets formål.

Det er derfor med skuffelse og ikke ringe ulyde, man må konstatere, at *Danmarks middelalderlige annaler* i andre henseender falder så eklatant igennem som tekststudgave og som værktøj for forskningen.

Hvor der i den ny udgave i meget er taget hensyn til indvendingerne mod *Annales danici* i Arups ovennævnte anmeldelse, gælder det ikke den i virkeligheden tungestvejende anke: At indledningerne var alt for knappe og altfor indforståede. Kromans indledninger er tværtimod i mange henseender endnu mere kortfattede med tab af adskillige konkrete

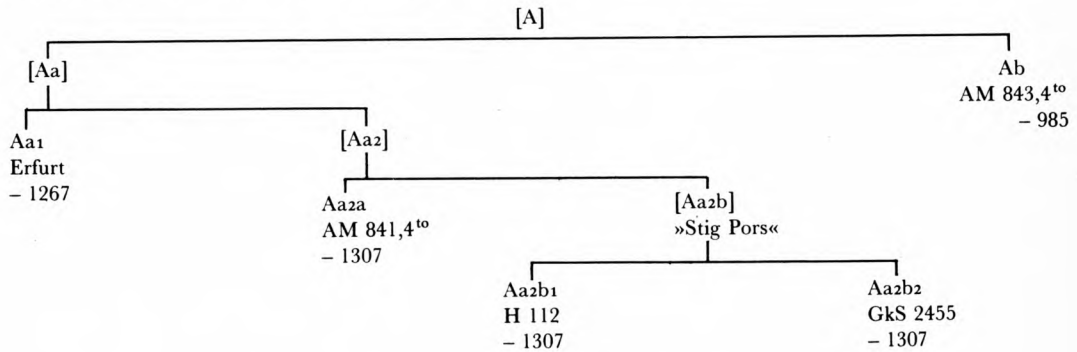
oplysninger og af mange fine nuancer og pointer, som trods Arups bemærkninger i høj grad præger Ellen Jørgensens introduktioner og gør dem værdifulde. Hvad den forskningsmæssige opdatering angår, der i udgavens indledning anføres som motivering for nyudgivelsen, så består den helt overvejende i en inkorporering af Anne K. G. Kristensens (meget vigtige) undersøgelser i *Danmarks ældste annalistik*, 1969, – men ikke altid med originalens stringens og finesse. Det er således påfaldende at se, hvorledes netop dette radikale opgør med Erik Kromans egne tidligere resultater i spørgsmålet om Sorøårbogens betydning for den senere danske annalskrivning udglattes, uden at der er tale om nogen argumentation. Selvom der – måske især vedrørende den senere annalskrivning – er mange endnu uløste og påtrængende spørgsmål om teksternes indbyrdes forhold, kildegrundlaget iøvrigt, tabte kilder o.s.v., der alle bl.a. er af betydning for vurderingen af den enkelte årbogsoplysningens kildeværdi, men også for forståelsen af annalerne som genre og litteratur, deres tilblivelse, proveniens m.m., yder udgaven intet nyt. Tværtimod er det på en række af disse punkter som om megen betydningsfuld indsigt i denne komplicerede disciplin er gået tabt. Man må med stærk understregning pege på udgiverens egen opfordring til at konsultere den videnskabelige litteratur.

Til gengæld må det være et grundlæggende krav, at der ved en nyudgivelse af tekster, hvis overlevering er så kompliceret som vore annalers, foretages en fornyet og selvstændig prøvelse af det håndskriftmæssige grundlag med henblik på etableringen af den bedst mulige tekst, ligesom der må tages hensyn til den foreliggende litteratur herom. I det følgende skal der gives enkelte eksempler på, hvorledes dette forholder sig, idet det forlods skal beklages, at fremstillingen ifølge sagens natur må antage en noget teknisk karakter.

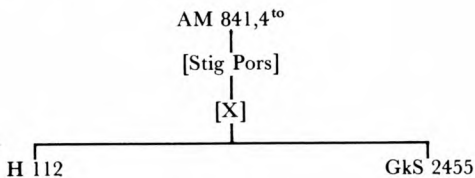
Ved udgivelsen af Lundeårbogen (*Annales lundenses*, Kroman nr. 4, s. 21 ff.) er der i overensstemmelse med Ellen Jørgensen taget hensyn til teksten i fem håndskrifter, heraf tre middelalderlige (et i Erfurt og to i Den arna-

magnæanske Samling: AM 841,4^{to} og 843,4^{to}) samt to eftermiddelalderlige (H 112 i Uppsala, skrevet for Huitfeldt og Vedel-håndskriftet GkS 2455,4^{to}), begge fra slutningen af 1500-tallet. De to sidste håndskrifter angiver begge som forlæg et pergamentshåndskrift, der ejedes af Stig Pors, som var lensmand på Lundeus og stiftslensmand i Skåne fra 1540 til sin død 1556. Allerede Ellen Jørgensen anførte med rette, hvad Harald Ilsøe senere til overflod har dokumenteret i sin vigtige afhandling om *Håndskriftet H 112 og de danske historikere*, Hist. Tidsskr. 12. rk. I s. 399 ff., at H 112 og GkS 2455 har haft et fælles nu tabt forlæg, der igen byggede på Stig Pors' håndskrift. Dette mellemlid, der af Ilsøe med stor sandsynlighed henføres til den ældre Hans

Svaning, nævnes ikke i Kromans udgave! En tekstsammenligning mellem de to eftermiddelalderlige håndskrifter og pergamenthåndskriftet AM 841,4^{to} viser en meget påfaldende overensstemmelse. Ikke desto mindre hævdede Ellen Jørgensen emfatisk, men helt uargumenteret (et godt eksempel på, hvorledes hun ikke sjældent lod sin udgaves benyttelse i stikken) at AM 841,4^{to} ikke var identisk med Stig Pors' manuskript, men måtte stå et trin længere oppe i overleveringsrækken. I Kromans skematiske opstilling (stemma) over håndskrifternes slægtskab bliver dette – lige så uargumenteret og i lige så absolut form – til følgende (med udeladelse af senere afskrifter):

Skulle man tage Ellen Jørgensen på ordet, ville hendes stemma for denne del af overleveringen have været:

I overensstemmelse hermed bemærker Ellen Jørgensen da også udtrykkeligt, at læsemåder fra H 112 og GkS 2455 alene medtages i hendes variantapparat til belysning af X og Stig Pors' manuskript.

Ifølge Kromans opstilling er forholdet imidlertid et helt andet. H 112 og GkS 2455 går uafhængigt af noget nu bevaret håndskrift

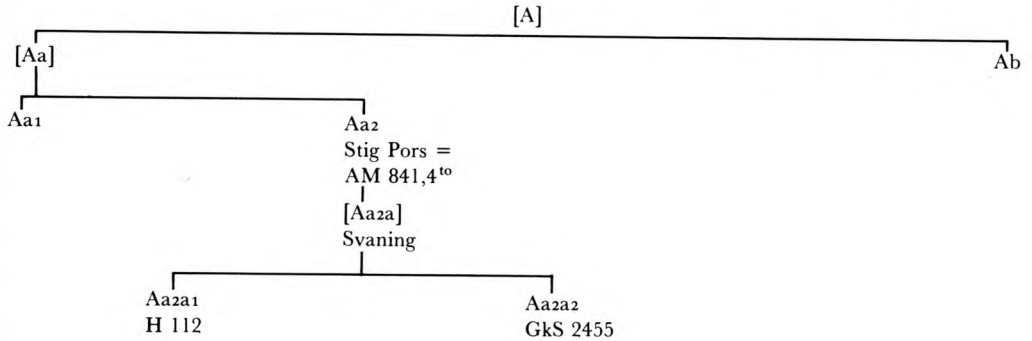
tilbage til A og må derfor tillægges vægt ved fastsættelsen af den middelalderlige Lunde-årbogstekst. Fra 1268 til 1307, et ganske betydningsfuldt afsnit, er situationen endda den, at vi ifølge Kromans opfattelse har to uafhængige tekstkilder og dermed et rimeligt godt kontrolgrundlag for tekstfastsættelsen af i hvert tilfælde det middelalderlige, nu tabte Aaz. Som udgivelsesmæssig konsekvens følger, at læsemåder fra H 112 og GkS 2455 fortrækkes mere end en halv snes gange, ligesom to større tekststykker omplaceres i forhold til AM 841,4^{to}.

En fornyet kontrol af spørgsmålet kan ikke bekræfte Kromans opfattelse. For perioden forud for 1268 kan ikke konstateres fælles læsemåder mellem Erfurt-manuskriptet og H 112 – GkS 2455 imod AM 841,4^{to}, hvilket måtte være en forudsætning for tesens hold-

barhed. Vi kan således alene glæde os over – uforvarent – at have beholdt et redskab til karakteristik af Svanings tabte afskrift.

Da Ellen Jørgensens antagelse af et ekstra mellemed mellem AM 841,4^{to} og fællesforlægget for H 112 og GkS 2455 – særligt med den indsigt vi takket være Harald Ilsøes undersøgelse har vedrørende Svanings arbejds-

metode – er ganske overflødig, bør man, som tidligere foreslået af Holger F. Rørdam (*Monumenta historiae danicae* I, 1873, s. 264) overveje at identificere AM 841,4^{to} med Stig Pors' manuskript. Der er intet i vor viden om dette håndskrift og dets overlevering, der peger i anden retning. Dette giver følgende langt simple stemma for Lundeårbogen:

Denne reduktion af antallet af middelalderlige Lundeårbogshåndskrifter kunne give anledning til at forholde sig spørgende til Kromans opfattelse af, at Lundeårbogen var yndet og, underforstået, at den var relativt udbredt. I det 16. årh. har Lundeårbogshåndskrifter næppe været almen eje. Peder Iversen har i sin årbog (Rørdam, *Monumenta* I, s. 267 ff.) efter alt at dømme anvendt netop AM 841,4^{to}, mens Peder Olsen, der ellers havde »næse« for at fremdrage sådanne tekster, så vidt jeg kan se, ikke har kendt denne årbog. Den anonyme årbog 841–1006, 1246–1265, der er et Lundeårbogsuddrag, synes efter en foreløbig undersøgelse at stå Erfurttæksten nærmest, men dette stykkes proveniens er ukendt. Tidligere har Ærkebispeskriveren og anden lundensisk historieskrivning udnyttet Lundeårbogstekster. Når man som undertegnede yderligere finder det sandsynligt, at Rydårbogen i det væsentlige er et lundeprodukt, er der ikke meget i vor middelalderlige litteratur, der indicerer udbredelse af Lundeårbogen udenfor ærkebispesædernes mure. Naturligvis er det dog på sin plads her at erindre om, at forholdet mellem Sorø-, Ryd- og Lundeårbøgerne endnu ikke kan siges at være afklaret.

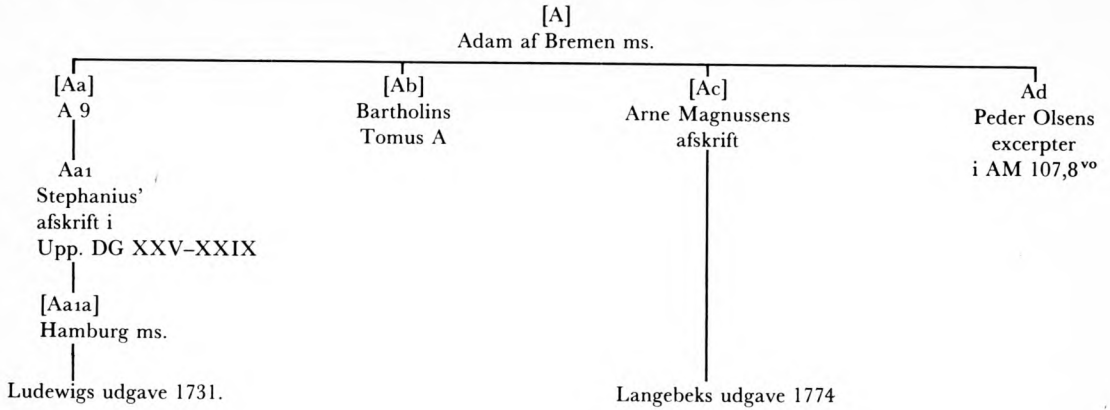
I denne sidste sammenhæng er det iøvrigt interessant at se, at Kromans udgave opererer med en Lundeårbogs-forståelse, som udtrykkes i undertitlen: »(fra) Verdens skabelse – 1265 med fortsættelse til 1307«. Bortset fra at Erfurtmanuskriptet – en afskrift fra omkr. 1300 – slutter ved 1267, kan jeg ikke komme på noget argument for, at Lundeårbogen i vor nu kendte form skulle være sammenskrevet snarere 1265 end 1307 eller (lidt) senere. Det ville have været rart med en uddybning, for det har konsekvenser for de forklaringer, man vil give på vore middelalderlige annalers indbyrdes forhold!

Støberandene står helt urørte ved udgaven af den *dansk-svenske årbog 826–1415*. I indledningen til denne tekst (nr. 20, s. 300) henvises til såvel Sten Engstrøms undersøgelse *Om tilkomsten av den s.k. Chronologia anonymi* (Kungl. Human. Vet. Samf. i Uppsala årbok 1963–64) som til Göte Paulssons udgave i *Annales Suecici medii aevi* (Bibliotheca historica Lundensis XXXII, 1974), og den grundlæggende omvurdering af denne tekst som disse to værker repræsenterer, refereres ukommenteret og uimodsagt: »Som vist af Sten Engström er sproget i annalerne humanistisk præget, hvorfor de næppe kan være ældre end

beg. af 16. årh. Han tænker sig, at annalarbejdet er forfattet af Poul Helgesen«. Udover at teksten som følge heraf næppe burde være udgivet i *Danmarks middelalderlige annaler* må man undre sig noget over, at den, som hos Ellen Jørgensen, kun udgives ufuldstændigt, idet den sidste og udførligste del fra 1297 til 1415 udelades. Dette ville kun have mening, hvis man opretholdt forestillingen om, at der var tale om en svensk videreførelse af et ældre dansk annalarbejde. Lige så besynderligt forekommer det, at den aftrykte tekst helt igennem er en gengivelse af Ellen Jørgensens, når Sten Engström og på dette grundlag Göte Paulsson gennem en ny og velargumenteret overleveringshypotese har etableret et langt bedre tekstgrundlag, bl.a. med inddragelse af en af Ellen Jørgensen oversat, uafhængig tekstkilde i form af et excerpt i håndskriftet AM 907,4^{to} i Den arnamagnæanske Samling. Der er ikke grund til at opholde sig længere ved sagen: Brugere af teksten må henvises til den svenske udgave. Det havde unægteligt været mere tilfredsstillende med en selvstændig gennemgang af overleveringsproblematikken, da en dansk forsker med et bredere kendskab til danske samlinger og den hjemlige håndskriftoverlevering antagelig let havde kunnet bortvejre de vanskeligheder, som Sten Engström tilsyneladende har haft med at forklare karakteren af det arnamagnæanske excerpt og dets placering i overleveringen. For det første ville det have været enkelt at vise, at excerptet er skrevet med en afskriverhånd, der forekommer så hyppigt i de arnamagnæanske afskrifter, at han givet må have arbejdet direkte for Arne Magnussen. Dernæst ville det næppe have undgået hans opmærksomhed, at excerptet, der strækker sig fra 1143 til 1412, må være en afskrift efter det 1728 brændte »Tomus A« fra Thomas Bartholins samlinger, hvor det ifølge Arne Magnussens egen fortegnelse over dette binds indhold (AM 1045,4^{to}) har været indført side 273. Såvel excerptets tidsmæssige afgrænsning og omfang som den kendsgerning, at denne afskriver har afskrevet en lang række tekster netop fra Tomus A, understøtter denne antagelse, der iøvrigt på udmærket måde giver forklaring på, at teksten fremtræder som

et tyndt excerpt. Kendere af Tomus A vil kunne bekræfte, at Bartholins afskrifter netop er karakteriseret ved mange overspringelser. En nærmere undersøgelse af hele dette tabte bind ville være ønskeligt i forbindelse med kommende undersøgelser vedr. overleveringen af en lang række danske middelalderlige tekster. Som det fremgår både af indledningerne til Kromans udgave og i det her nedenfor anførte, er flere annaltekster mere eller mindre baseret på disse Tomus A afskrifter. Om Anne K. G. Kristensen har ret, når hun antager, at Bartholins excerpt er afskrevet efter det håndskrift i det gamle universitetsbibliotek, der bar titlen »Adversaria diversa de rebus Danicis« eller om kilden er et håndskrift, der fra Arild Huitfeldts samlinger kom til universitetsbiblioteket, nemlig »Varia documenta de rebus danicis«, der også har været kilde for andre af teksterne til de »dansk-svenske annaler 826–1415« eller om overleveringen, hvad noget tyder på, er mere kompliceret endnu, det må bero på en mere detaljeret undersøgelse.

Ældre sorøårbog 1130–1300 (Kromans tekst nr. 9, *Annales sorani vet.*) var indført bagest i det bekendte Adam af Bremen håndskrift fra Sorø. Dette gamle pergamentshåndskrift gik til grunde ved universitetsbibliotekets brand 1728. Kroman opregner i overensstemmelse med Ellen Jørgensen først og fremmest Langebeks trykudgave i *Scriptores rerum Danicarum IV*, 1776 som trykforlæg. Efter Langebeks eget udsagn byggede hans udgave på en afskrift, som Arne Magnussen havde ladet tage. Denne afskrift angives nu som tabt. Denne tekst får fortrinnet for Stephanus' afskrift i Uppsala, der hviler på en ligeledes tabt afskrift (for historiografen Niels Krag), som senere fik signaturen A 9 i universitetsbiblioteket. På Stephanus' afskrift bygger med et mellemlid Ludewigs tryk i *Reliquiæ manuscriptorum IX*, 1731. Tillige nævner Kroman Peder Olsens excerpter i håndskriftet AM 107,8^{vo} som tekstkilde og det anføres, at Thomas Bartholin desuden havde taget en afskrift i det nu tabte Tomus A af hans *Collectanea*. I oversigtsform opfattes tekstoverleveringen altså således:

Det kan drøftes, om A 9 er en direkte afskrift efter det middelalderlige pergamentshåndskrift, men afgørelsen af dette spørgsmål er næppe af større betydning for en tekstudgave. Mere bemærkelsesværdigt er det, at Kroman ikke har fundet det fornødent at tage stilling til den nu eksisterende afskrift fra o. 1700 i det også ovenfor omtalte håndskrift AM 907,4^{to}. Ellen Jørgensen overså denne tekst i 1920, men søgte at råde bod herpå ved i en note i *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark til Aar 1800*, 1931, s. 11 udtrykkeligt at anføre håndskriftet som tekstgrundlag – endda som det eneste, hvilket dog som ovenstående viser også er en lapsus. Sorøårbogsafskriften i AM 907,4^{to} har været nævnt flere gange siden, bl.a. af Anne K. G. Kristensen i hendes oftere nævnte arbejde s. 115 note 72. Her afvises det at overveje denne kilde som forlæg for Langebeks udgave. Tvært herimod er det efter min bedste overbevisning yderst sandsynligt, at vi netop står over for den »tabte« Arne Magnussen-afskrift, hvorved Langebeks udgave gøres overflødig som tekstgrundlag.

AM 907-afskriften, der gengives bogstavret som tillæg til denne omtale, er egentlig blot et uddrag af Ældre sorøårbog. Indtil 1250 gengives med ganske få overspringelser teksten, som vi kender den iøvrigt, men herefter medtages kun et fåtal notitser, der er udvalgt tematisk, nemlig kun sådanne, som bringer meddelelse om kirkelige forhold og personer. Alt andet stof udelades. Afskriften er udført af samme skriver som har ført excerptet af de

ovenfor omtalte såkaldte dansk-svenske annaler 827–1415 i pennen, og på samme slags papir. Selvom Arne Magnussen i andre sammenhænge udmærket godt kendte og benyttede selve Adam af Bremen manuskriptet, er det derfor rimeligt at antage, at denne afskrifts forlæg også er Bartholins Tomus A, der vel bedst kan karakteriseres som en materialsamling til brug for Bartholins arbejde med Danmarks kirkehistorie. Dette forklarer på logisk måde udvalget af meddelelser efter 1250. Det forekommer modsat næppe sandsynligt, at Arne Magnussen selv ville have ladet foretage et excerpt fremfor en egentlig afskrift fra det middelalderlige forlæg.

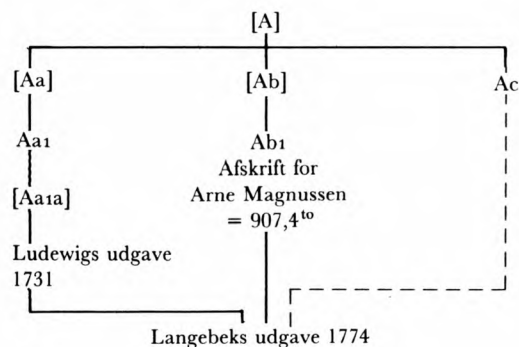
I Langebeks forord til udgaven i *Scriptores rerum Danicarum* anføres, at Arne Magnussen som overskrift over sin afskrift havde noteret »Ad calcem Adami Bremensis, in Codice Membranaceo Universitatis Hafniensis, in folio« (I slutningen af Københavns universitets Adam af Bremen håndskrift i folio), hvilket svarer næsten helt ordret til Arnes påskrift på AM 907-excerptet (jfr. tillægget). Langebek fortsætter: »Thomas Bartholin den yngre indførte denne Chronicon under titlen Annaler fra år 1130 til 1300 i afskrift fra ovennævnte Adam manuskript på s. 343 i bind I (= Tomus A) af sine samlinger, der smerteligt gik til grunde ved Københavns brand. Den (teksten) er udgivet af Jo. Pet. de Ludewig i hans Reliqv. mss. Tomus IX s. 150 ff. som nr. VI, men hvorvidt denne går tilbage til samme manuskript som de tre foregående,

er jeg i tvivl om. Denne udgave fremviser nogle afskriver- eller trykfejl, som her er rettet, og hvad der mangler er suppleret. Andet, som mangler i Magnussens afskrift, og som denne har udeladt måske på grund af manglende interesse, har jeg genindsat (restitueret) i fodnoterne på grundlag af Ludewigs udgave for at etablere så fuldstændigt et værk som muligt.«

Arne Magnussens afskrift er altså i SRD-versionen suppleret med stof fra Ludewigs udgave. En sammenligning mellem fodnoterne i SRD og teksten i AM 907,4^{to} viser helt utvetydigt overensstemmelse mellem udeladelser i manuskriptet og Ludewig-henvisninger i SRD-fodnoterne indtil 1250 (jfr. notitserne 1170, 1209, 1216 og 1218). Efter 1250 er der overhovedet ingen henvisninger til Ludewigs udgave. For den første periodes vedkommende er et sådant sammenfald ikke tilfældigt, og selvom der teoretisk kan opstilles andre forklaringer, så er langt den naturligste, at Langebek i det mindste helt overvejende har lagt en rettet Ludewigtekst til grund for tiden efter 1250 – vel at mærke uden at bemærke noget herom i indledning eller noter.

Det fører for vidt her at gennemføre en analyse af Langebeks udgiverpraksis – et emne der ellers ville være ganske relevant – Der skal blot helt eksempelvis henvises til Gertz' iagttagelser, *Scriptores minores* II s. 285, der klart viser, at Langebeks angivelser i hvert fald af og til må tages med et gran salt eller mere.

Jeg skal derfor stille følgende forslag til forståelse af tekstgrundlaget for Ældre sorøårbog:

Konsekvensen af dette er beklageligvis, at denne centrale årbog må betragtes som endnu spinklere overleveret end tidligere antaget, navnlig for de dele, der alene hviler på Stephanius' afskrift, der som sædvanlig ikke er alt for god. Samtidig får Peder Olsens excerpter relativt set en mere central placering i overleveringen. Man kan derfor beklage, at Kromans udgave i så ringe grad medtager læsemåder herfra. Rent faktisk anføres – et sted hvor variantapparatet iøvrigt synes at være gået i kludder – ialt kun een læsemåde, der forresten allerede er optaget i Langebeks udgave.

I forbindelse med denne overleveringshypotese er det iøvrigt nærliggende at pege på parallellen i Yngre Næstvedårbog (Kroman nr. 8 s. 82). I dette tilfælde synes Arne Magnussens afskrift af Tomus A-teksten imidlertid at være tabt. Så meget mere beklageligt er det da, at Kroman overhovedet ikke nævner Peder Olsens excerpter af denne tekst i udgavens indledning (selvom der i variantapparatet anføres de samme to læsemåder, som Ellen Jørgensen har), navnlig da Peder Olsen faktisk har foretaget en temmelig omfattende excerptering af denne tekst (jfr. AM 107,8^{vo} bl. 39,53^r, 55^{r-v}, 58^v, 60 bis^r, 63^v, 72^r o.s.v.). Bemærk at paralleliteten iøvrigt strækker sig til at Tomus A-teksten af Yngre Næstvedårbog – så vidt vi kan skønne af Langebeks udgave – også havde en række overspringelser.

På en række punkter kan det synes tvivlsomt, om de videnskabelige og udgivelsesmæssige skøn, der gjorde sig gældende i årene frem mod 1920 kan hævdes stadig at være aktuelle. Dengang arbejdede M. Cl. Gertz og Ellen Jørgensen parallelt med deres udgivelser for Kildeskriftselskabet af henholdsvis *Scriptores minores* og *Annales danici*. Der opstod tydeligvis vanskeligheder med fordelingen af stoffet. Resultatet blev – til ihvertfald Gertz' utilfredshed – det kluntede, at denne udgav Ældre sjællandske krønike, mens fortsættelsen placeredes hos Ellen Jørgensen, selvom forarbejdet i det store og hele var gjort af Gertz. Hertil kom, for at gøre *Annales danici* mere anvendelig, at de dele af Ældre sjællandske krønike, der måtte skønnes at bygge på annalistisk stof, genoptryktes fra Gertz'

udgave, men uden kritisk apparat. På samme måde genoptrykkes også Gertz' tekst til Jyske krønike i *Annales danici* uden mulighed for her at kunne skønne over tekstgrundlaget. Disse genoptryk overflødiggjorde således ikke *Scriptores minores*-udgivelserne.

I Kromans udgave gengives Jyske krønike heldigvis med et omfattende og ajourført variantapparat, men med en meget nødtørfug indledning, hvor adskillige dele af den senere overlevering lades ude af betragtning. Bl.a. omtales hverken Hans Svanings udtog i Rostg. 42,4^{to}, ej heller, at Jyske krønike var indført i det middelalderlige, nu tabte håndskrift F 42, der med ret stor sikkerhed må have tjent ikke blot Svaning som forlæg, men også dannet grundlaget for Peder Olsens excerpter, ligesom det har været udgangspunktet for uddragene i det tabte Bartholin-håndskrift Tomus A. (Jfr. foruden Gertz' udgave også Ellen Jørgensens bemærkninger i *Annales danici* s. 28–29 samt min *Om overleveringen af Sven Aggesens værker*, 1978, s. 45). Det skulle faktisk være muligt at få et vist hold på F 42-teksten af Jyske krønike, som i hvert fald har været den, som vore 1500-tals historikere har anvendt. Mon ikke det var ulejligheden værd også at se lidt på de vist aldrig analyserede sene tekster fra 1700-tallet?

Når man på trods af Kildeskriftselskabets reprografiske genoptryk af hele Gertz' *Scriptores minores* har fundet det rimeligt med en nyudgivelse af Jyske krønike, må man stå noget uforstående overfor Kroman-udgavens genoptryk af den skamferede tekst af Ældre sjællandske krønike uden variantapparat, men dog med en række småændringer i forhold til Gertz' tekst, så nyudgivelsen nærmer sig Arne Magnussens trykudgave fra 1695, uden at dette dog er gennemført med konsekvens og med flere ret mærkelige tekstmæssige konsekvenser. Det er ganske simpelt ikke nogen god løsning. Fremtidige brugere bør til stadighed konferere med Gertz' udgave og den øvrige videnskabelige litteratur, da Gertz på væsentlige områder har opfattet overleveringen af håndskrifterne galt.

I slutningen af Kromans udgave er – som hos Ellen Jørgensen – optaget en række annalistiske småstykker, som i deres nuværende

form må være ganske sene. Da Erik Arup anmeldte *Annales danici*, argumenterede han for, at Ellen Jørgensen havde grebet galt ved at henregne disse tekster til vore middelalderlige annaler. Kromans argumentation herimod (s. XV) er søgt og vil næppe finde mange tilhængere. Han peger særligt på, at de tekster, der er overleveret gennem det nu tabte håndskrift med det kuriøse navn »Veriloquium vetus« og bibliotekssignaturen E 42 har middelalderlige aner. I dette håndskrift stod blandt meget andet Ribeårbogen (hvis middelalderlige proveniens ikke her skal bestrides) og af annalistiske stykker desuden Lundeårbogsuddragene *Annales* 841–1006 og *Annales* 1246–65 (Kromans udgave nr. 24), *Annales* ad 1290 (nr. 25), *Annales* 1098–1325 (nr. 26) og *Annales* 1275–1347 (nr. 27). *Annales* 1101–1313, 933–1263 (nr. 23) inkluderes efter Ellen Jørgensens og Kromans opfattelse i denne gruppe, men det er utvivlsomt forkert.

Denne tekst, eller rettere disse tekster – noterne 933–1263 har ingen sammenhæng med resten – er alene overleveret i håndskriften AM 1030,4^{to}, skrevet med den hånd der tidligere er udpeget som repræsenterende afskrifter for Arne Magnussen efter Bartholins Tomus A. Det gælder også her, hvor de nævnte stykker er excerpter henholdsvis af Ribeårbogen og af *Annales* 841–1006, 1246–1265. At det forholder sig sådan, finder dels støtte i en tekstsammenligning, dels i at placeringen i Tomus A af Bartholins uddrag af »Veriloquium vetus« begynder med *Annales* ab 1101 a 1313 (p. 304), *Annales* annorum 933, 936, 1262, 1263 (p. 307) og umiddelbart herefter en afskrift af Ribe bispekrønike. Dette modsvares fuldstændig af rækkefølgen af de vedelske afskrifter i GkS 2455,4^{to} af Ribeårbogen, *Annales* 841–1006, 1246–1265 og Ribe bispekrønike. Ved sammenligningen må det stadig erindres, at det ikke alene var Bartholin, der forkortede og udelod. Det gælder i høj grad også de vedelske afskrifter. *Annales* 1101–1313 er kort sagt en relevant kilde til tekstfastsættelsen af Ribeårbogen, og burde ikke være aftrykt som en selvstændig tekst.

En tilbundsående analyse af alle forhold

dene omkring »Veriloquium vetus« vil sprænge rammerne for denne præsentation af *Danmarks middelalderlige annaler* og må bringes ved en anden lejlighed, men det skal for de øvrige annalistiske stykker, der fandtes i dette håndskrift, kort nævnes, at Kromans fremstilling, der helt bygger på Ellen Jørgensens, udspringer af den – givet fejlagtige – opfattelse, at Vedels afskrifter, der repræsenterer den vigtigste kilde til disse tekster, skulle gå bag om »Veriloquium vetus« til et ældre, underforstået middelalderligt, forlæg. Ellen Jørgensen mente at finde støtte for en sådan antagelse i den vedelske afskrift af Ribeårbogen, hvor afskriveren syntes at have haft besvær med at gengive en vanskelig skrift samt i at vor anden tekstkilde til disse stykker, Stephanius' afskrifter, der angiveligt er taget fra *Veriloquium Vetus*, alligevel var så afvigende, at de nok måtte stå i et lidt fjærnere forhold til de vedelske. Ingen af disse antagelser er holdbare. *Veriloquium vetus* er en 1500-tals historikers samling af meget forskelligartede excerpter og tekster, underkastet lærd bearbejdelse. Det har ikke haft noget samlet middelalderligt forlæg og de korte annaludrag har ikke i deres foreliggende form middelalderlige aner. Man må tilslutte sig Arups dom herom: »Det (vilde) vistnok have været bedre om udgiveren havde indordnet de nævnte ni tekster som del af haandskriftmaterialet til (de egentlige, middelalderlige) aarbogstekster«. Det er iøvrigt i denne sammenhæng noget uforståeligt, at også årbogen 1259–86 er medtaget i den ny udgave, når Harald Ilsø helt overbevisende har vist, at dette tekststykke blot er en afskrift af Peder Olsens *Collectanea* (AM 107,8^{vo}) bl. 73, jfr. den ovenfor omtalte centrale overleveringsanalyse *Håndskriftet H 112 og de danske historikere*, særligt s. 423 f. Mon udgiveren overhovedet har kendt denne afhandling?

Den i det hele noget vaklende behandling i denne udgave af Peder Olsens samlinger må siges at være en markant understregning af den ofte påpegede ønskelighed i at få en ny Peder Olsen-udgave til erstatning for Langebeks ubrugelige tekster i *Scriptores rerum Danicarum*.

Der synes ikke at være læst meget grundig korrektur på *Danmarks middelalderlige annaler*. Adskilligt lader sig selvfølgelig let rette af brugeren, som når Ribeårbogen ifølge indledningens overskrift slutter 1334. Såvel teksten i indledningen som selve aftrykket af årbogen korrigerer dette til 1324. Tager man iøvrigt s. 21–22 som stikprøve, er det på samme måde mindre fatalt at variantapparatets oplysninger til indledningen af Lundeårbogen ikke er tilpasset den ombrudte tekst, så angivelserne om, hvor de enkelte tekster begynder mildest talt virker vildledende. Men forvirret bliver man i første omgang, når man i udgiverens anvisning ser, at håndskriftet Ab (AM 843,4^{to}) er lagt til grund for aftrykket af denne årbog fra 1268 til 1307. Om dette håndskrift er det kort forinden oplyst, at det er et fragment, der slutter 985! Der menes håndskriftet Aa2a (AM 841,4^{to}). Mere besværligt er det at huske, at Uppsalahåndskriftet af Lundeårbogen retteligt bærer signaturen H 112, når det to gange i indledningen betegnes som K 112 og en gang som H 116, mens den rette betegnelse glimrer ved sin udeladelse. Indledningssætningen til Lundeårbogen fremtræder meningsløs ved udeladelsen af et *annos* foran *mundi*. Det kan godt se ud som om uheldet særligt har været ude ved Lundeårbogsindledningen, men eksemplerne er ikke enestående, og det skaber ikke nogen større tryghed, hvor der virkelig er behov for tillid til en tekstudgave, nemlig ved gengivelsen af tekst og varianter, hvor alene håndskrifterne kan give den fornødne kontrol. Af disse foreligger kun de middelalderlige gengivet i faksimileudgaven *Corpus codicum Danicorum V*, 1965.

Man kan strides til dommedag om hvilke registre og oversigter, der bør følge en tekstudgave og om hvilke former og principper sådanne bør underordnes. Til nærværende udgave er føjet et person- og et stednavneregister samt en liste over omtalte historikere og historieskrivere. Der redegøres ikke for principperne, som da heller ikke er uden undtagelser. I personnavneregistret er indarbejdet både kejser- og paverækker, spøgelseset Peder Jordanssøn og Mastinus med henvisning til

marsk Stig, der dog fornuftigvis skal findes under Stig Andersen Hvide, marsk. Men den meget vigtige henvisning til ærkebiskop Eskild s. 10 og til provst Asser s. 11 savnes, da de passager i Colbazårbogen nu er ulæselige og derfor anføres i det tekstkritiske apparat, som navneregistrene ikke dækker! I stednavneregistret er det tankevækkende, at danske lokaliteter 10 år efter kommunalreformens ikrafttræden stadig bestemmes ved angivelse af sogn, herred og (stats)amt, især da vort topografiske hovedværk Trap's 5. udgave allerede i 1972 suppleredes med en omsætningsnøgle. Mest bemærkelsesværdig er dog oversigten over historieskrivere og historikere. Man finder her bl.a. navne som Claus Bille til Vandås, Matthæus Brandis, Henrik Duuel, Thomas Geysmer, Johannes Jutæ, Stig Pors, Per Terkelsen. Disse personer er velkendte som ejere af håndskrifter, bogtrykere og skrivere, men man må nok tvivle på, om de også skulle have skrevet historiske værker. Til gengæld udelades, vist af principielle grunde, henvisning til Sven Axelson, Kai Hørby og Tage E. Christiansen. Arild Huitfeldt og Cornelius Hamsfort betegnes som historikere mens Poul Helgesen, Peder Olsen og Vedel henregnes til historieskriverne: I sandhed en fin distinktion. Der mangler tegn- og forkortelsesliste samt fortegnelse over anvendte håndskrifter, evt. også en samlet litteraturliste. Et sagregister ville utvivlsomt have oversteget de økonomiske muligheder.

Det er med beklagelse, at man må sammenfatte de ovenstående bemærkninger i at *Danmarks middelalderlige annaler* på en række afgørende punkter ikke lever op til de krav, som man med rimelighed bør kunne stille til en moderne, central kildeudgivelse. Det havde måske alligevel været lykkeligere – i alle tilfælde meget hurtigere og billigere – om Selskabet havde besluttet sig til et fototeknisk optryk af *Annales danici*, da gerne med nogle supplerende ark med de dansksprogede årbøger og en ajourført bibliografisk vejledning. Nu må vi blot håbe på, at Kildeskriftselskabet inden alt for længe vil tage initiativet til en ny

udgave, der skal være »fra bunden af«, eller det tør vi vel desværre netop ikke?

Tillæg

Ældre sorøårbog efter AM 907,4^{to}

- 6^r Ad Calcem Adami Bremensis in Codice Membranaceo in folio Universitatis Hafniensis¹
- 7^r Anno Domini MCXXX. Interfectus est Sanctus Kanutus Rinstadis a Magno filio N.
 MCXXXI. Bellum fuit Saling inter Nicolaum et Ericum.
 MCXXXII. Bellum fuit Syre, et in utroque fugit Ericus.
 MCXXXIII. Fractum est castrum Harald Roskildis
 MCXXXIII. Roskild depopulata est.
 MCXXXV. Nicolaus Rex fugit, et Magnus filius eius interfectus est, et sex Episcopi, unus de Svecia, alter de Sialand, IIII. de Jutia.
 MCXXXVIII. Mortuus est Acerus Archiepiscopus, et electus est Eskillus.
 MCXXXIX. Ericus Emun interfectus est, et successit ei Eric Lamb.
 MCXL. Surrexit Olavus filius Harald contra Ericum
 MCXLI. Eskillus Archiepiscopus posuit Olao obsides
- 7^v MCXLII. Bellum fuit ter in die Dystlig, uno anno XIII. pugnauerunt, et semper fugit Olavus ante Ericum.
 MCXLIII. Olavus interfectus est.
 MCXLIII. Ericus duxit sororem Hariwici Episcopi Bremensis.
 MCXLVII. Ericus Lamb Monachus obiit Othense.
 MCXLVIII. Sven electus est in Scania, Kanutus in Jutia.
 MCXLIX. Captus est Eskillus Archiepiscopus a Svenone.

1. Påskrift med Arne Magnussens hånd, resten med afskriverhånd.

- MCL. Bellum fuit Slangethorp, et fugit Kanutus.
- MCLI. Bellum fuit Wibergh, et iterum fugit Kanutus.
- MCLII. Exulavit Kanutus in Svetiam et in Rusciam.
- MCLIII. Kanutus assumpta militia de Saxonia pugnavit contra Svenonem apud Gierbec, et fugit
- MCLIII. Desponsavit Waldemarus Sophiam Sororem Kanuti.
- MCLV. Rediens de Saxonia Sveno cum Duce Henrico venit Simerstat: Sed fuga arrepta Dux cum Rege iter XV. dierum veniendo, sub compendio duorum dierum fugiendo compleverunt.
- MCLVI. Rex Kanutus interfectus est Roskildis in vigilia Sancti Laurentii.
- 8^r MCLVII. Sveno interfectus est Grathe in die Sancti Severini, et Waldemarus optinuit Monarchiam Daciae.
- MCLXI. Conventus missus est in Soram.
- MCLXIII. Natus est Rex Kanutus filius Waldemari primi.
- MCLXVII. Burisius captus est.
- MCLXX. Rø a Danis acquisita est, et ad fidem conversa. Natus est Waldemarus filius Waldemari, IIII. Kl. Junii.
- MCLXXI. Sanctus Kanutus Dux et martyr translatus est. Rex Kanutus coronatur in Regem.
- MCLXXIII. Obiit Christoforus Dux Jutiæ.
- MCLXXXI. Rex Waldemarus occurrit Imperatori Friderico apud Traven, ubi duas filias suas maritavit, unam filio Imperatoris, aliam Comiti Sifrido.
- MCLXXXII. Obiit Rex Waldemarus filius Sancti Kanuti Ducis.
- MCLXXXIII. Expeditio ad Waleguth.
- MCLXXXVIII. Dux Waldemarus fit miles VII. Kl. Jan.
- MCXCI. Expeditio ad Finland, et est victa a Danis.
- 8^v MCXCII. Episcopus Waldemarus fugit de Dacia.
- MCXCIII. Idem reversus est et captus.
- MCXCIIII. Prima expeditio in Holsaciam. Comes A. subditus est potestati regis Kanuti, et coactus est pecuniam dare.
- MCXCVIII. Sophia Regina obiit.
- MCCI. Obiit Absalon Archiepiscopus.
- MCCII. Comes Adulfus captus est. Rex Kanutus obiit pridie Idus Novembris. Comes Albertus miles factus est.
- MCCIII. Expeditio facta est in Norvegiam per Regem Waldemarum, qui Erlingum filium Regis Magni constituit ibi Regem et Philippum fecit Ducem. Obiit Episcopus Omerus XI. Kl. Aug. Electus est Olavus.
- MCCV. Rex Waldemarus uxorem duxit filiam Regis Boemie. Expeditio facta est in Sclaviam.
- MCCVI. Episcopus Waldemarus liberatus est. Dani Albiam transeuntes Orthenburg acquisitum destruxerunt.
- MCCVII. Rex Waldemarus obtinuit Buzeberg quod destruxit. Ibidem occurrit ei Rex Otto cum quo misit milites.
- MCCVIII. Rex Waldemarus milites misit Brunsvic in auxilium Regis O. contra Philippum Regem.
- 9^r MCCIX. Episcopus Waldemarus eiectus est a sede Bremensi, et iterum excommunicatus. Natus est Waldemarus filius Regis Waldemari.
- MCCX. Expeditio facta est in Pruci et Samland. Ericus Rex Sveciæ uxorem duxit R. sororem Regis Waldemari.
- MCCXI. Castrum Dymin reedificatum est a Danis, et pons ultra Albiam factus est.
- MCCXII. Regina Danorum Margareta decedit.
- MCCXIII. Obiit Johannes filius Esberni.
- MCCXIII. Obiit Olavus Ripensis

- Episcopus. Rex Waldemarus castrum Wozemund destruxit. Secunde nuptie Regis Waldemari celebrate sunt cum filia Regis Portugalliæ.
- MCCXV. Rex Waldemarus in Samsø cum melioribus regni colloquium habens, fecit eos fidelitatem iurare filio suo Waldemaro, et omnes ei homagium fecerunt. Postea in placito Wibergensi in Regem est electus.
- MCCXVI. Gelu super Albiam viam prebente, Rex Waldemarus transiens terram Comitis Henrici Palatini incendio devastavit, donec habitatores terre cum ipso composuerunt, et pro pace habenda pecuniam dederunt, et obsequia posuerunt: et quod nunquam / se ei opponerent promittere sunt coacti. Natus est Ericus filius Regis Waldemari. Rex Waldemarus Ducatum dedit filio suo Erico.
- MCCXVII. Comes Albertus ex mandato Waldemari Regis castrum super amnem construxit. Filia Comitis Gucellini nubuit N. filio Regis Waldemari. Palatinus Henricus, et Gerardus Bremensis Archiepiscopus regi Waldemaro apud Sleswich occurrunt.
- MCCXVIII. Waldemarus Rex convocans regni sui primas, XV. Episcopos, III Duces totidemque Comites, quam pluresque Abbates, filio suo Waldemaro apud Sleswich, in die Sancti Johannis Baptiste, diadema regni dat.
- MCCXIX. Indicta est expeditio super paganos ad Estoniam.
- MCCXX. Obiit Berengaria Regina.
- MCCXXII. Gunnerus Abbas Care Insule electus est in episcopum.
- MCCXXIII. Waldemarus Rex et Waldemarus filius ejus capti sunt.
- MCCXXVI. Soluti sunt duo Reges.
- MCCXXX. Obiit Tuvo Ripensis Episcopus. Eligitur Magister Gunnerus.
- MCCXXXI. Obiit Waldemarus III. et Regina ejus Alienor. Ericus Rex consecratur.
- MCCXXXIII. Obiit Nicolaus Cancellarius Regis. Eligitur Præpositus Tuko.
- 10^r MCCXXXVI. Obiit Waldemarus Episcopus, Monachus in Luch.
- MCCXXXVII. Dux Abel duxit filiam Comitis Adulphi in uxorem.
- MCCXXXIX. Ericus Rex duxit in uxorem filiam Ducis Saxonie.
- MCCXLI. Obiit Waldemarus Rex II. Rex Danorum.
- MCCXLVII. Monasterium de Sora fere totaliter incendio devastatum est.
- MCCXLIX. Obiit Nicolaus Episcopus in Clara Valle, et Jacobus Episcopus electus.
- MCCL. Obiit Ericus Rex Danorum, et Ericus Rex Svetie, et Olavus pincerna.
- MCCLIII. Jacobus Episcopus Roskildensis fit Archiepiscopus.
- MCCLIX. Jacobus Archiepiscopus captus est. Christoforus veneno interiit.
- MCCLX. Jarmarus turpiter occiditur a muliere.
- MCCXV. Jacobus Archiepiscopus fugit de Dacia.
- MCCLXVI. Gwido Cardinalis fuit in Dacia.
- MCCLXXXIII. Jacobus Archiepiscopus obiit in Rugia.
- MCCLXXXVII. Thrugotus fit Archiepiscopus Lundensis.
- MCCLXXX. Thrugotus Archiepiscopus Lundensis obiit.
- MCCLXXXII. Ecclesia Beati Lucii Roskildis miserabiliter incendio periit.
- 10^v MCCLXXXVII. Vitescola miserabili incendio totaliter vastatur.
- MCCXCIII. Johannes Archiepiscopus captus est.

MCCXCV. Johannes Archiepiscopus
clanculo liberatur.

MCCXCVII. Ysarnus Capellanus Do-
mini Pape fuit in Dacia.

Om den ny udgave af Danmarks middelalderlige annaler

MCCXCIX. Regnum Dacie supponitur
interdicto.

MCCC. Obiit Johannes Episcopus Ros-
kildensis.